
DALŠÍ ÚKOLY PEDAGOGICKÉ VĚDY U NÁS

1. Stav naší pedagogické vědecké fronty

Naše komunistická strana při každé příležitosti, která se týkala školské politiky a výchovných úkolů, neopomenula výrazně věnovat pozornost také úkolům pedagogických věd. Na zasedání pléna ÚV KSČ 3. 7. 1973 ve zprávě předsednictva ÚV KSČ, přednesené Janem Fojtikem, se praví:

»Řešení závažných otázek zdokonalení výchovně vzdělávací soustavy a obsah dalšího dlouhodobého rozvoje vyžaduje také rozvíjet a lépe využívat pedagogickou vědu. Naše strana přikládá velký význam jak vlastnímu rozvoji pedagogiky, tak i osvojování jejích výsledků pedagogickou praxí a širokou veřejností.

Pedagogická věda se musí významně podílet při rozpracování nového obsahu naší socialistické školy, jejich učebních osnov, učebnic, učebních textů a dalších pomůcek. Ministerstvo školství ČSR, SSR, ČSAV a SAV musí zabezpečit, aby pro tento úkol mohla pedagogická věda plně využít spolupráce nejlepších odborníků — historiků, filosofů, literárních vědců, ekonomů, jazykovědců i odborníků z praxe a praktiků-učitelů ze škol všech stupňů.«

Úkoly, před kterými stojí naše pedagogické vědy, jak se o tom ještě zmíním, jsou mnohostranné a jistě náročné. Vzniká otázka, jak dalece jsme připraveni pro jejich řešení po stránce kádrové. Po Únoru 1948 dosáhla česká a slovenská pedagogická fronta takového rozvoje co do institucí a počtu pracovníků jako nikdy předtím. Pěstování pedagogické vědy v dřívějších dobách bylo omezeno na tři university, dvě v zemích českých a jednu na Slovensku. Jako samostatný studijní obor v úrovni ostatních oborů, které se studovaly např. pro úkoly vyučování adekvátním předmětům na školách středních, pedagogické vědy na vysokých školách pěstovány nebyly. To znamená, že vysokoškolské učitelé pedagogiky se dopracovávali do vědecké úrovně, která jim dovozovala habilitovat se pro tento obor na universitě, většinou v postgraduálním studijním úsilí.

Svým původním studiem však většina našich vysokoškolsky působících pedagogů vycházela ze studií jiných. Tak např. někteří byli původně klasickým filology, jiní byli moderními filology, jako např. O. Chlup. Ovšem nutno konstatovat, že všichni studenti, kteří chtěli být činní ve školských siužbách a podrobili se např. na základě studia na filosofické fakultě státním zkouškám pro dosažení aprobace vyučovat na středních školách, museli nutně projít určitou úrovní pedagogického studia. Původně k připuštění ke státním zkouškám pro středoškolskou aprobaci bylo nutno podrobit se tzv. předběžné státní zkoušce pedagogicko-filosofické. Později tato zkouška byla nahrazena státním kolokviem, avšak vždy tu byla snaha, aby budoucí středoškolský učitel měl doklad o tom, že pro svou učitelskou činnost na střední škole prošel též na fakultě vzděláním pedagogickým. Tato část studia nebyla samozřejmě chápána všemi studenty jako organická součást jejich profesionální přípravy, naopak spíše považována za přítěž ke studiu hlavních oborů, které byly předměty vlastního zájmu budoucích středoškolských profesorů. Přesto však možno konstatovat, že pedagogická věda měla v těchto profesorech přece jen (byť i skrovnou) základnu svých zdrojů. Zároveň si nutno uvědomit, že daleko bohatším zdrojem pro její pěstování byli učitelé nižších škol, kteří mívali pedagogické vzdělání daleko bohatší, i když jen v rámci učitelských ústavů, a hlavně ti z nich, kteří ve svém učitelství spatřovali nejen běžné zaměstnání, nýbrž i povolání posvěcené hlubším chápáním jako součást životního smyslu. Středoškolští profesori, aniž bychom podceňovali jejich výchovný potenciál, upínali někdy svůj zájem spíše k předmětům svého studijního oboru a učitelství jim bylo v té době východiskem, jak uplatnit tyto studijní zájmy v praxi. Značným zdrojem pedagogického odborného tvůrčího úsilí byli již před 1. světovou válkou zvláště ti učitelé, kteří představovali nejpokrokovější součást učitelské fronty. Někteří z nich, zvláště v období mezi první a druhou světovou válkou, dávali podněty k uplatňování i marxistických hledisek ve svém vědeckém úsilí, které ovšem v dané době vlády buržoazie a v období převažujícího pozitivistického chápání vědecké práce se nemohlo náležitě rozvinout. Přesto a snad právě zásluhou aktivní učitelské fronty v předválečném období již za dob rakousko-uherské monarchie pedagogická věda se u nás rozvíjela, jak o tom svědčí i příslušné odborné časopisy.

Dnes pracuje v pedagogických oborech na stovky vědeckých pracovníků, zařazených do různých stupnic své hierarchie. Především zde máme četné katedry pedagogiky, a to jak na všech filosofických, tak i pedagogických fakultách, na některých dokonce dvě, které se od sebe odlišují svou specializací; katedry pedagogiky jsou i na jiných fakultách, v ústavech akademií a máme i výzkumná pracoviště resortní vedle vědeckých ústavů universitních. O tak rozsáhlé vědecké frontě se našim předválečným pedagogům nikdy ani nesnilo. Po stránce kvantitativní představuje tedy pedagogická fronta jak počtem pracovníků, tak i ostatními možnostmi materiálními potenciál u nás dosud nebývalý. Přitom k jeho zintenzívnění přispívá i rostoucí zájem o pedagogické problémy a jejich řešení i po stránce teoretické — u učitelských kádrů, které se touto problematikou vědecky dříve nezabývaly. O tom svědčí např. Ústav pro studium na vysokých školách technických při ČVUT v Praze. Je tu však i zvláštní Ústav pro další vzdělávání učitelů, jsou zde krajské a okresní instituce

pedagogické, které svou činností přispívají k zájmu a ruchu i na vědeckém poli.

Naprosto nelze podceňovat dobré výsledky práce, kterých bylo dosaženo v teoretické i výzkumné oblasti pedagogických věd. Přesto se musíme tázat, zda tyto výsledky odpovídají také onomu bohatě rozvinutému potenciálu, všem těm prostředkům a institucím, které pro rozmach pedagogických věd vytvořilo naše socialistické zřízení. Zda odpovídají také jejich výsledky, zejména pokud jde o pomoc, kterou by pedagogické vědy měly přispívat k realizaci školské politiky, výchovných cílů a výsledků, které byly vyznačeny v závěrečných XIV. sjezdu KSČ, jež jasně vyzněly z plenárního zasedání ÚV KSČ o ideologických otázkách v minulém roce a na začátku července 1973 na plénu, které bylo věnováno socialistické výchově mladého pokolení u nás.

2. Hlavní úkoly pedagogických věd

Aby mohly být plněny naléhavé výchovné úkoly, bude nutno, aby školské politice KSČ, jakož i ostatním výchovným snahám, o kterých bylo hovořeno nejen na XIV. sjezdu KSČ, ale též na červencovém plenárním zasedání ÚV KSČ, realizaci všech těchto tendencí na všech školách a výchovných institucích byly pedagogické vědy co nejvíce nápomocny. To je, aby v popředí zájmů badatelských a výzkumných bylo řešení otázek klíčových, zásadních a nejnaléhavějších. Pochopitelně to vyžaduje nejen vzájemnou kooperaci všech vědeckých pracovišť, příslušnou dělbu práce, jak o tom ještě pohovoříme, důkladné znalosti kulturní, výchovné a školské politiky KSČ, avšak i důkladnou znalost vlastního terénu, na němž se realizuje výchovná činnost, na kterém se formuje nové socialistické pokolení, ať jde o děti předškolního věku, či o děti věku pozdějšího, či o mládež, a to jak středoškolskou, tak vysokoškolskou. Nejen to, nutno znát co nejšířší terén výstavby socialistické společnosti v oblasti ekonomické, politické i jiné, protože vzdělávací proces neustává dnes školskou docházkou, není ukončen ani vyššími absolventskými grady, nýbrž pokračuje s celoživotní nutností a potřebou vzdělávat se, takže se výchova dospělých stává nutnou součástí výchovného celospolečenského dění. Pedagogická věda nebude moci současně a úměrně obsáhnout svým studijním zájmem nebo výzkumnictvím tyto všeobšáhle oblasti vzdělávacích a výchovných procesů, a proto se musí soustředit na oblasti, které jsou pro výchovu naší socialistické společnosti důležité a které právě proto byly zvlášť vyzdvíženy na uvedených plenárních zasedáních ÚV KSČ. Z tohoto hlediska by se také měla zaměřit výstava našich vědeckých pedagogických pracovníků. Právě některé oblasti výchovných dění v minulosti byly pedagogikou opomíjeny. Také proto, že nebyly ani náležitě zahrnuty do souboru výchovného dění. Platí to např. o školách vysokých. Avšak ani školy odborné a výuková péče věnované učňům nebyly v minulosti v tak ostrém a častém zájmovém průzoru jako výuka na všeobecně vzdělávacích školách. Z hlediska výchovných procesů byly opět studijní zájmy věnovány otázkám vyučování a pokud jde o střední školy, především didaktice a metodice vyučování jednotlivým předmětům, samozřejmě více všeobecně vzdělávacího charakteru. Není úkolem této stati zabývat se příčinami a zdroji tohoto procesu.

Důležitým předpokladem úspěchu pedagogické vědy je co nejužší spojení s pedagogickou praxí. Ovšem chápáné nikoli ve smyslu statickém, nýbrž z hlediska perspektivních potřeb naší společnosti. Je nutno, aby výsledky vědeckého úsilí pedagogického nezůstaly v archívni pokladnici vědeckých ústavů a kateder a aby, když splní svůj účel — úkol např. pro získání kandidatury, pro habilitační a jiné řízení — již nikdy nespatriily, jak se říká, »světlo světa«. Neboť pedagogika, ať chceme nebo nechceme, ať je její teoretická základna sebevíce propracovaná, patří jako všechny vědy životu, praxi, společnosti. Ovšem některé vědy jsou, abych tak řekl, v »krátkém« spojení se současným životem, se současnými potřebami společenské praxe. Staré rozlišování ryze teoretických a aplikativních věd není přesné dnes, kdy dochází k úzkým vazbám vědeckého poznání a kdy jsme si z marxisticko-leninského hlediska uvědomili vzájemnou souvislost a pracovní vztažnost věd různých oborů a činností. Ale uvědomili jsme si také, že to jest život sám, praxe, které jsou živým zdrojem veškeré vědecké práce.

Pedagogické vědy právě proto, že studují formování člověka, jeho utváření pro současný i budoucí život, měly by být výzkumným nástrojem, který přímo organicky přiléhá k současné praxi, a měly by být i nástrojem pro kladení kolejí dalších vývojových cest. Hovoří-li se o oborech sociálního inženýrství, o kulturní technologii atd., kterými se má charakterizovat životnost určité disciplíny, její bezprostřední, přímo každodenní význam pro praxi, pak to jistě platí o pedagogických vědách. A tu musíme bohužel konstatovat, že koloběh mezi pedagogickou teorií a praxí se děje někdy velmi pomalu, již i proto, že pedagogická teorie nemá co nabídnout praxi, ale někdy i též proto, že praxe si náležitě nevšimá výsledků teorie. Ovšem slyšíme někdy právem z úst praktiků, že i oni by někdy rádi stáli přímo u dveří pedagogických laboratoří a výzkumných výsledků, kdyby byly v souhlase s tím, co právě potřebují. Nebylo by správné, aby pedagogické vědy upadaly do přízemního praktikismu, naivního receptářství, avšak rozhodně nutno zdůraznit nutnost co nejužší souvislosti teoretické a výzkumné práce v pedagogice se živnou půdou a potřebami výchovné socialistické praxe.

Před jakými úkoly stojí dnes pedagogická praxe? Sjezdové materiály hovoří o tom, že všechno úsilí musíme napřít k výchově socialistického člověka, k přípravě dorůstajícího pokolení pro úkoly výstavby socialismu, a to jak po stránce všeobecného, tak i odborného vzdělání a ideově politické, světonázorové a mravní výchovy. Co by nám bylo platné pokolení, které by svým uvědoměním a celým srdcem nestálo na straně historické úlohy dělnické třídy vybudovat socialismus pod vedením naší strany na pozicích proletářského internacionalismu. Proto je nutno, aby pedagogická teorie co nejdůkladněji rozpracovala strategii, taktiku a metody výchovné práce, která u nás v minulosti nebyla teoreticky tak propracována jako ostatní složky pedagogické teorie. Nesmíme zapomínat, že pro náš socialistický vývoj a utváření socialistického uvědomění dorůstající generace je integrální součástí všech snah v pedagogické praxi právě socialistická výchovnost.

Mluví se mnoho o jednotě výuky a výchovného působení, ale badatelská i výzkumná práce dosud málo přispěly k tomu, jak tento princip co nejučinněji rozvinout v praxi. Podceňování tohoto principu v pedagogické

teorii by vedlo k odideologizování vzdělávací činnosti. Součástí jednoty výuky a výchovného působení je jednotna školy a života. Životem tu musíme rozumět všechno dění, které je součástí budování naší socialistické společnosti. Zaměříme-li správně výchovné působení k tomuto úsilí, dáme tím správný obsah socialistické výchově. Tyto úkoly, týkající se vzdělávacích a výchovných procesů, školy a života, by měly být hlavní náplní vědeckých programů naší pedagogiky. V minulosti často právě výchovná problematika zůstávala na okraji vědeckých zřetelů, ba byla někdy podceňována a v krizových letech i pejorizována a představiteli oportunistu docela i zesměšňována.

Dalším úkolem našich pedagogických pracovišť je náležité uplatňování badatelského a výzkumného zájmu o výchovu dělnického dorostu. Naše pedagogická teorie je stále zatížena tradicionalismem, který upíná hlavní zájem pouze k určitému druhu škol, a to hlavně ke školám všeobecně vzdělávacím. Nesmíme však zapomínat, že největší část naší mládeže přichází do škol, v nichž se má ukovat v socialistickém uvědomění i odborné činnosti jako dělnický dorost. Právě těmto školám věnuje naše pedagogická teorie takovou pozornost, jakou by si zasloužily. S tím souvisí také nutnost propracovávat teoreticky problematiku polytechnické a pracovní výchovy, vztah všeobecného a odborného vzdělání, věnovat náležitou pozornost zájmům a motivacím pro dělnická povolání, zvláště ta, která jsou společensky důležitá. Výchova k volbě povolání vyžaduje odpovídající vědeckou základnu, založenou na výzkumné činnosti.

Třetí okruh úkolů, k nimž by se měla zaměřit pedagogická teorie, vyplývá z toho, že všechna naše mládež neprochází dosud uceleným a úplným základním vzděláním, nýbrž opouští ZDŠ v nižších třídách. Jde o otázky neprospěchu, propadání žactva, což se týká nejen základních škol, ale všech ostatních, i vysokých. Příčiny tohoto jevu nejsou na všech druzích a typech škol stejné, i když se jako hlavní příčina uvádí přetíženost žactva vyučovací látkou a nedostatečná propracovanost výchovných a vzdělávacích metod. Je nepochybné, že naše škola stále ještě trpí tradicionalismem, neživotností i balastem učební látky. Problém přetíženosti je však daleko hlubší a pedagogická teorie by se zde měla více než dosud opírat o spolupráci s psychologem, biologem, lékaři a jinými vědeckými pracovníky, aby hlouběji pronikla k jeho podstatě. Je nutno se zamýšlet nad metodami a formami práce, nad prověřovacím systémem, nad mnohými možnostmi, které by měly být využity na všech stupních škol pro vyrovnávání velkých prospěchových rozdílů mezi žáky, pro vyhledávání talentovaných žáků a jejich rozvoj. Tyto otázky se sice v pedagogických vědách nadhazují, ale málo zkoumají a řeší.

Čtvrtý okruh zaměření pedagogické vědy se týká přípravy a dalšího vzdělávání učitelů, a to na všech stupních škol. Není náležitě propracována zvláště příprava učitelů škol prvního stupně, jejichž pedagogické úkoly jsou velmi náročné a mnohostranné. Pedagogická teorie by se měla zabývat také výzkumem učitelů vyšších z vysokých škol a provést analýzu jejich dosavadní přípravy z hlediska její účinnosti při výkonu učitelské profese.

3. Ideová principiálnost v pedagogice

Každá věda — a o společenských vědách to platí zvláště — by měla procházet i seberealizačním procesem, jehož součástí a nástrojem je ovšem kritika a sebekritika, poučení z poznávání zdrojů, chyb i omylů, kterými byla dotčena. To samozřejmě platí plně o zkoumání zdrojů oportunistu a revizionistických snah, kterými byly zasaženy i pedagogické vědy u nás nejen v období let 1968—1969, ale již více let předtím. Jako v jiných oborech i v pedagogických vědách oportunistická destrukce nepronikla naráz, nýbrž utvářela se zpočátku nenápadným, plíživým způsobem. Proto je záhodno i v současnosti pokračovat v analýze minulých chyb.

A právě z tohoto poznání a poučení má docházet k procesu, kterým se věda marxisticko-leninsky uvědomuje a realizuje. Takto ovšem oportunisté seberealizační proces vědy nechápou, alespoň ne vědy socialistické.

Oportunistická destrukce usilovala chápat tento sebeuvědomovací proces vědy jako úsilí o dosažení jakési fiktivní autonomie vědy, což v podstatě znamenalo úsilí odtrhnout vědu od politiky, samozřejmě konkrétně od naší socialistické politiky a životní praxe. Víme, že žádná věda a tím méně vědy společenské nestojí ve vzduchoprázdnu a v sociální izolaci. Marxismus-leninismus na základě poznání zákonitostí společenského vývoje dospěl i k poznání vzniku, vývoje a funkce vědy. Tuto poznanou pravdu vysvětluje, ale též otevřeně z ní vyvozuje závěr pro rozvoj vědecké práce po stránce gnoseologické, sociální, ekonomické, politické a kulturní. Toto poznání o společenské souvztáznosti vědecké práce k danému společenskému řádu platí samozřejmě ve všech sociálně ekonomických formacích. Jenže tato pravda je v buržoazní společnosti popírána, zakrývána. Z marxisticko-leninského poznání o zákonitosti pohybu vědy činí tvůrci buržoazního modelu vědy falešné závěry, jako by teprve v socialistické společnosti byla věda ve vztahu ke společenskému dění, a tedy i k politické stránce života.

Falešná ideologie odpolitizování vědy i její autonomie, nadtřídnost a nadstranickost našla posilu nejen v buržoazních pozitivistických filozofických směrech, avšak i v různých odrůdách novokantismu, v tzv. teorii hodnot aj. Podle nich je věda chápána jako výraz nadspolečenských věčných hodnot, které podle nich, podobně jako hodnoty mravní a kulturní, jsou svébytné, »věčné«. Ve skutečnosti současné varianty těchto pojetí směřují k jednomu: k odtržení společenské vědní sféry, a tím i pedagogické, od její marxisticko-leninské základny, která právě zaručuje svou gnoseologickou hodnotu její vědeckost. Je tu úsilí o to, aby se i pedagogické vědy přiklonily k ideologii a služebnosti protisovětské a protikomunistické. Je pochopitelné, že v této souvislosti byla zvláště napadána oblast výchovného dění a jí odpovídající vědecké snahy, které směřovaly k utváření socialistického vědomí dorůstajícího pokolení a všech pracujících pomocí výchovy. Využilo se i toho, že třídní boj nutně se odehrává i na poli výchovném, že praxe a teorie komunistické výchovy se proto vybudovává na pochodu za podmínek velmi těžkých v boji s nepřitelem vnějším i vnitřním, a to jako součást socialistické kulturní revoluce. Pedagogická teorie, která se zabývala právě velmi potřebnou problematikou aktuální a pro rozvoj socialistické společnosti důležitou, tj. obsahem a

metodami komunistické výchovy, nebyla bez opory. Nacházela ji především v dlouholetých zkušenostech výchovné praxe a pedagogického poznání v Sovětském svazu. Proto se nedivíme, že nepřátelé socialistické pedagogiky usilovali především o to, aby se naše pedagogická věda odklonila od sovětské vědy a přiklonila k tzv. vědě světové, tj. v podstatě k ideologii západní buržoazní pedagogiky.

Tyto snahy se neprojevovaly jenom v nemarxistickém přístupu k řešení vědecké problematiky, v přehlížení marxisticko-leninských principůgnoseologických a metodologických, ale i ve volbě tematiky, v odklonu od řešení dalších problémů, jež před nás stavěla školská politika naší strany. Bez marxistického chápání ideologické funkce pedagogických věd nebude moci pedagogická teorie praxi pomáhat. V naší pedagogické teorii se zeslabily kritické postoje k nám nepřátelským teoriím a ponenáhlu se opouštěly tendence principiálně bojovat s buržoazními revizionistickými teoriemi. Pedagogická teorie se stala ideologicky bezzubou a nebojovnou. To souviselo právě s tendencemi oddělit pedagogiku od politiky a zahalit se do pozice scientistické nadřazenosti a elitářské výlučnosti. Pedagogická teorie nepomůže pedagogické praxi, když nesestoupí z ryze abstraktních, byť i zdánlivě učených úvah a prázdných pojmů, vypůjčených z výzbroje západnické pseudovědy, k jasné mluvě, která konkrétně pomůže našim učitelům a vychovatelům a které budou rozumět i rodiče vychovávající své děti.

4. Organizace vědecké teoretické práce v pedagogice

Poukázali jsme na širokou frontu pedagogických výzkumníků a badatelů. Jejím nedostatkem je malá koncepčnost a koordinace výzkumné a teoretické činnosti. Jednotlivé instituce pracují příliš izolovaně a ani mezi katedrami pedagogiky není vypracována náležitá pracovní koordinace. Není správné, když se někteří spoléhají pouze na to, že organizace vědecké práce bude řízena shora. Mají-li vědečtí pracovníci v pedagogice přispět naší škole i řídicím orgánům, ať již v oblasti resortů nebo v poznávacím procesu naší strany, je nutno, aby iniciativa vycházela zdola. I tu je nutno dbát demokratického centralismu a zásady, které jsou vytyčeny XIV. sjezdem KSČ, realizovat po stránce organizační i koncepční. Osou výzkumu i zde zůstává státní badatelský plán. Ovšem nemůže pojmout všechnu problematiku, takže bude nutno zesílit integrační tendence v pedagogických vědách organickým zapojením výzkumu řízeného státním plánem s plány resortními, včetně plánů fakultních. Velký nedostatek nutno spatřovat v tom, že mnozí pracovníci při výzkumech a jiných formách vědecké práce, jimiž sledují konkrétní účel při dosahování vědeckých a pedagogických hodnot, oddalují se od úkolů spojených prostředně s výchovnými úkoly vytyčenými v stranických dokumentech. Takové práce jsou pro praxi většinou neupotřebitelné.

Bude nutno uvažovat také o tom, aby mezi výzkumné pracovníky byli zapojováni také učitelé a vychovatelé, a to jak v rámci běžné praxe, tak i v rámci postgraduálních studií. Dále by bylo žádoucí rozvinout těsnější spolupráci mezi resortními ústavy a vysokými školami, a to ve formě vzájemné výměny pracovníků. Ve vědecké síti fakultních kateder není po

stránce kádrové situace uspokojivá. Proto ji bude nutno posílit především mladými pracovníky z praxe, u nichž jsou předpoklady úspěšného vývoje po stránce vědecké i ideově politické. Stejně bude nutno vypomoci těmto útvarům i ze strany resortních ústavů. Bude nutno vypracovat návrhy na vzájemnou výměnu vědeckých pracovníků v pedagogice se socialistickými zeměmi, a to hlavně pracovníků mladších, a na druhé straně uvolnit osvědčené starší pracovníky pro výchovu vědeckých pracovníků na katedrách i ve vědeckých ústavech, neboť realizace aspirantur po krizových letech se v těchto oborech jeví zatím velmi problematická. Právě tuto otázku bude nutno řešit co nejdříve a nejrychleji.

KAREL GALLA